

ראה שמש / שלמה אבן-גבירול

- 1 רֵאָה שֶׁשֶׁמֶשׁ לֵעֵת עָרַב אֲדָמָה / כְּאֵילוֹ לְבִשָּׁה תּוֹלַע לְמַכְסָּה,
- 2 תִּפְשֵׁט פְּאֵתִי צָפוֹן וַיִּמִּין / וְרוּחַ יָם בְּאַרְגָּמָן תִּכְסֶּה,
- 3 וְאַרְץ — עֲזָבָה אוֹתָהּ עֲרָמָה / בְּצַל הַלֵּילָה תִּלִּין וְתַחְסֶּה.
- 4 וְהִשְׁחַק אֲזִי קָדָר, כְּאֵילוֹ / בְּשֶׁק עַל מוֹת יְקוּתֵיאל מְכֶסָּה.

פירוש מילולי

- 1 תולע - כינוי במקרא ללבוש אריג או צמר בצבע אדום.
- 2 תפשט (1 - תשתרע) 2 תפשיט. מילה זו מופיעה במקרא במשמעות של הפשטה או ביזה של בגדי חללים. פאתי - קצה, פינה. ימין - צפון / דרום. רוח ים - מערב.
- 3 תלין - מלשון "לינה" - שינה. תחסה - מלשון "חסות" - הגנה, מקלט. ארץ, אשר השמש עזבה אותה, תלין ותחסה בצל הלילה.
- 4 שחק - שמיים. קדר - חשך, השחיר. שק - לבוש אבל.

הסבר מילולי

בית 1 – רֵאָה שֶׁשֶׁמֶשׁ לֵעֵת עָרַב אֲדָמָה / כְּאֵילוֹ לְבִשָּׁה תּוֹלַע לְמַכְסָּה

המילה "ראה" היא במשמעות של פנייה כללית שמטרתה להפנות את תשומת הלב של הקורא / השומע להשתתף בחוויית האבל המתוארת בשיר.

בבית זה מתוארת תמונת השמש המאדימה לקראת השקיעה. השמש בשקיעתה מתכסה ונצבעת בצבע אדום. ההתכסות בתולע עשוי לשמש כדימוי לה מפני שתולע הוא אריג בצבע אדום. (הצבע האדום של השמש מדומה ללבוש).

באמצעות האנשה מתוארת השמש כאילו היא לבושה בבד אדום.

בית 2 – תִּפְשֵׁט פְּאֵתִי צָפוֹן וַיִּמִּין / וְרוּחַ יָם בְּאַרְגָּמָן תִּכְסֶּה

תיאור חילופי הגוונים בטבע לעת השקיעה מופיע בשיר בצורה המציגה את השמש כמפשיטה את אור היום מהצפון והדרום (=ימין) ומכסה בו את המערב (=רוח ים) כלומר המערב מתכסה בארגמן שהוא צבוע אדום עז.

בית 3 – וְאַרְץ – עֲזִיבָה אֹתָהּ עֲרוּמָה / בְּצֵל הַלַּיְלָה תִּלְיִן וְתַחֲסָה

בית 4 – וְהִשְׁחַק אֲזִי קָדָר, כְּאֵלוֹ / בְּשֶׁקַּעַל מוֹת יְקוּתִיָּאֵל מְכוּסָה

השמיים הולכים ומשחירים כאילו הם מתכסים בבגדי אבל בעקבות מותו של יקותיאל, זאת כביטוי לאבל כללי, המתבטא בטבע כולו, על מות האדם היקר.

תוכן השיר ונושאו המרכזי

שיר קינה על יקותיאל אבן-חסן, שהוצא להורג בסרגוסה.

בשיר משולבים תיאורי טבע רבים. למעשה זהו שיר טבע ש"מתהפך" לשיר קינה.

התמונה המרכזית המתוארת בשיר היא של שקיעת שמש. זהו תהליך שסופו מוות: השמש שוקעת, והחיים (של יקותיאל, ובכלל) שוקעים גם הם.

מהשיא עולה ההבנה הקודרת שגם אם אדם לבוש תולע (= בגד ארגמן מפואר), בסופו של דבר הוא ימות, כי כמו בטבע, כך בחיי האנוש. זוהי אמת קיומית.

תמונת השקיעה אינה תיאורית (סטטית כמו תמונה), אלא היא התרחשותית. קיימת בה תנועה: מהשמש ← לארץ ← חזרה לשמיים (שם מתרחש המוות) / מצפון ודרום ← לכיוון מערב. התרחשות תנועתית זו מקבילה להתרחשות המחזוריות בטבע. ההבדל בין ההתרחשות בטבע להתרחשות בחיי האדם הוא בכך שהשמש זורחת ושוקעת מדי יום, בעוד שהאדם "זורח" (נולד וגדל) ו"שוקע" (מזדקן ומת) בתהליך ממושך יותר, אך חד-פעמי, הנראה כמו נס.

לפיכך, זהו שיר טבע שיש בו רעיון מופשט (על חיי אדם) והוא מתייחס לתחום ספציפי (מוות של ידיד קרוב). למרות שהשיר עוסק בכאב ובבכי - התופעות הללו אינן נזכרות כלל. המבנה של השיר קצר - אך יש בו עוצמה פנימית מרוכזת - כל הרגש שמביע השיר מופק באמצעות הטבע - ורק באמצעותו. אמנם ציור של שמש שוקעת מקושר לעיתים קרובות למוות - אך כאן בשיר "ראה שמש" מדובר ביכולת הבעה מקורית וחדשנית.

מבנה השיר

חלוקת הבתים: בית 1-2: שמש; בית 3: ארץ; בית 4: שחק (שמים)

המבנה נאמן לתבנית "השיר המתהפך", כלומר שיר שהוא לכאורה מסוג טבע מתהפך והופך לשיר קינה. רק בסופו מתברר שתיאורי הטבע הם מטאפורה למוות. תבנית המעגל – כמו התנועה המעגלית בטבע של זריחה ממזרח ושקיעה במערב ומהלך השמש שנעה מלמעלה כלפי מטה וחוזר חלילה, כך גם "מעגל החיים" האנושי של האדם. בכך הופך השיר מאישי (העוסק בכאב מותו של יקותיאל) לאוניברסלי (המבטא חוויה פילוסופית הנוגעת למעגל החיים של בני האדם בכלל).

קישוטים (אמצעים אמנותיים / רטוריים)

חריזה – כל בתי השיר מסתיימים בחריזת השורש כ.ס.ה ובכך מודגשת חווית כיסוי הארץ בחשכה עם שקיעת השמש, וכן כיסוי גופת יקותיאל עם קבורתו באדמה.

מטאפורה - תיאורי כיסוי הארץ בחשכה מדמה את מות יקותיאל לשקיעת שמש כלל עולמית, כאילו חושך גדול מכסה את הארץ כולה בעקבות המוות הטרגי. המטאפורות בשיר לקוחות בעיקר מתחום הלבוש: "השמש... לבשה תולע למכסה"; "רוח ים בארגמן תכסה"; "השחק... בשק מכוסה".

דימוי - המילה "כאילו" מדגישה את הדימויים המרכזיים: השמש (כאילו לבשה תולע למכסה) והשחק (כאילו בשק על מות יקותיאל מכוסה).

האנשה - "והשחק... בשק על מות יקותיאל מכסה" – השמיים כאילו לבשו שק לאות אבל על מות יקותיאל.

שיבוץ - "אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם" (ישעיהו, נ', 3). שיבוץ זה מנוסח בשיר: "והשחק אזי קדר, כאילו/ בשק על מות יקותיאל מכסה". קישוט זה נועד להוספת ממד של יופי ועושר לשיר. כך המשורר מבליט את השכלתו המקראית ואת יכולתו היצירתית המרשימה..

רמיזה - שקיעת השמש כרמז לשקיעת חיי אדם: "וזרח השמש ובא השמש ואל מקומו שואף זורח הוא שם, הולך אל דרום וסובב אל צפון" (קהלת א', 6-5).

אנלוגיה - הקבלה בין הדובר לארץ: כמו שהארץ נעזבת עירומה, כך הדובר נשאר חסר כל. הארץ נעזבה על-ידי השמש ששקעה, ואילו המשורר נעזב על-ידי יקותיאל שהיה האור והחום של חייו. בלעדיו הוא נותר בודד וחסר הגנה.

סיכום

בשיר מתוארת שקיעת השמש הדומה לתהליך מותו של האדם: החיים שוקעים-ה"שמש" של האדם שזרחה יורדת ושוקעת ובגדי העושר ("תולע") נהפכים לצבע הדם ("ארגמן"). סופו של האדם במוות והנשארים אחריו לובשים שק ומתאבלים על לכתו. התפתחות תמונת הטבע בשיר משרתת את נושא הקינה בכך שהצבע השחור המשתלט על העולם עם שקיעת השמש, מקביל לרגש המשתלט על אדם כאשר אדם היקר לו מת. תמונת השקיעה היא תופעת טבע שכיחה, החוזרת על עצמה במחזוריות קבועה, ואילו מותו של אדם הוא אירוע חד-פעמי, סופי ומזעזע. השיר מביע את עמדתו הפילוסופית של המשורר על מהות הקיום, על הזמן והגורל אשר כופים על האדם את המוות, ועל חוסר יכולתו של האדם להימלט מגורל זה.

תפיסתו של המשורר בשיר זה היא כתפיסתו של קהלת: "מה יתרון לאדם בכל עולמו שיעמול תחת השמש" (א' 3) - גם אם האדם שייך למעמד רם ונישא ולבושו מהודר - הרי ביום מותו הוא ערום ועריה כשאר הנידונים למוות. האדם אינו יכול להימלט מן המוות, ובמותו מוטל חושך על העולם כולו.